№ 182 Հոկտեմբերի 14 (26) 1880 Հոկտեմբերի 14 (26) № 182

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարվանը 6 ռուբլի
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատանը։

Օտարաքաղաքացիք գրվում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ".

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական մտածմունքներ։—Ն ե ր ք ի ն տ ե ս ո ւ թ ի ւ ն։ Նամակ Մոսկվայից։ Ներքին լուրեր։—Ա ր տ ա ք ի ն տ ե ս ո ւ թ ի ւ ն։ Արևելեան գործեր։ Թիւրքիա։—«Մշակի» հեռագիրներ։— Յայտարարութիւններ։—Բ ա ն ա ս ի ր ա կ ա ն։ Նամակ Ախալցխայից։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՄՈՒՆՔՆԵՐ

Պարսկաստանից սարսափելի լուրեր են գալիս։ Մենք ունենք խմբագրութեան մէջ այդ երկրից ստացած նամակներ, որոնց հետ կը ծանօթացնենք ընթերցողին, իսկ առ այժմ կարճ կերպով կը պատմենք նամակների մէջ նկարագրված անցքերը։

Պարսկաստանի Սովուկ-Բուլախ, Միանդուաբ, Բինաբ և Մարաղա գաւառները տիրել են քիւրդերը Շէյխ-Իբադուլլահի առաջնորդութեամբ։ Քիւրդերը, ասում են, թւով 100,000 են, բոլորն էլ լաւ զինաւորված են մարտինի հրացաններով, ունեն և մի քանի թնդանօթներ։

Ամեն տեղ, որտեղ անցնում են այդ բարբարոսները, նրանք աւերում, այրում են գիւղեր և քաղաքներ, սրի են անցնում բոլոր բնակիչներին, ոչ մինի կեանքը անգամ չը խնայելով։ Թէ հայերը և թէ պարսիկները նրանց կատաղութեան զոհ են դառնում։ Ով որ չը կարողացաւ փախչել, նա մահվան է դատապարտված։ Քիւրդերը նոյն անողորմ կատաղութեամբ վերաբերվում են դէպի պարսիկները, որքան և դէպի հայերը, որովհետև պարսիկները շիա աղանդին պատկանած լինելով, սիւննի աղանդի քիւրդերը նրանց իրանց անձնական թշնամի են համարում։

Պատմում են որ Միանդուաբի մէջ, մի քանի հազար հոգի մահմեդականներից պատսպարվել էին մի մզկիթի մէջ, բայց քիւրդերը չը յարգեցին նրանց սուրբ տաճարն անգամ, շրջապատեցին մզկիթի շինութիւնը ցախով, խոտով և յարդով, կրակ տուեցին այդ մզկիթին և այրեցին այսպիսով թէ շինութիւնը և թէ նրա մէջ պատսպարված ժողովուրդը։ Ատրպատականի մէջ, դժբաղդաբար պարսից զօրքը չը կայ, բոլոր զօրքերն էլ այժմ Խորասանումն են, որ Ախալ-Տիկէի սահմանակից երկիր է։ Մինչև որ զօրքերը կը հասնեն, կարող է արդէն ուշ լինել, որովհետև քիւրդերը այժմ Թաւրիզից երկու օրվայ ճանապարհի հեռաւորութեան վրա են։ Թաւրիզին մեծ վտանգ է սպառնում. ժողովուրդը թէ քրիստոնեայ և թէ մահմեդական փախել և փակվել է Թաւրիզի մէջ։

Այդ բարբարոս շարժումը ցոյց է տալիս որ քրդական միութիւնը արդէն կազմվել է, որովհետև, ինչպէս ասում են այդ ապստամբ քիւրդերի մէջ կան ոչ թէ միայն պարսից, բայց և Թիւրքաց քիւրդերը։

Շէյխ-Իբադուլլահ յայտնել է իրան անկախ իշխան, խալիֆա իր տիրած երկիրների վրա։ Հաւատացնում են որ այդ շարժումը դրդված է Թիւրքաց կառավարութիւնից, նրա ծրագիրը պատրաստված է Կ. Պօլսում։ Եւ ճշմարիտ, ո՞րտեղից քիւրդերը կունենային այդքան թւով կատարելագործված մարտինի հրացաններ և մինչև անգամ թնդանօթներ....

Ուրեմն եթէ ինչպէս քրդական միութիւնը արդէն կազմվել է և եթէ Թիւրքաց կառավարութիւնն է դրդել Շէյխ-Իբադուլլահին նախ յարձակվել Պարսկաստանի վրա, այդ նա արել է նրա համար, որ երբ քիւրդերը կանցնեն Թիւրքաց սահմանը և կը սկսեն Հայաստանը աւերել և նրա բնակիչներին կոտորել, Բ. Դուռը կը կարողանայ Եւրոպային պատասխանել՝ «ես չը գիտեմ այդ ինչ քիւրդեր են, դրանք իմ հպատակ քիւրդերը չեն, դրանք Պարսկաստանից են անցել, ես ոյժ չունեմ նրանց զսպելու»։

Բ. Դուռը Հայաստանում րէֆորմներ մտցնելու համար չորս ամիս ժամանակ է պահանջել Եւրոպայից։ Այդ չորս ամսվայ ընթացքում նա ժամանակ կը վաստակի, քիւրդերը կաւերեն Հայաստանը, կոչնչացնեն բոլոր հայերին,—և ահա այն ժամանակ հայոց խնդիրը ինքն իրան կը վճռվի, որովհետև Թիւրքաց Հայաստանի հայերը բոլորն էլ ջնջված կը լինեն։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՄՈՍԿՎԱՅԻՑ

3 հոկտեմբերի

Ի զուր է հոգում «Մեղուի» պ. խմբագիրը իր լրագրի 71 համարում ցոյց տալ, որ «Մշակում» տպած Բ. ստորագրութեամբ յօդուածով ես գրգռել եմ ուզում Տաճկա-հայերին, միայն «նոցանից արիւն պահանջելու և նոցա ներկան և ապագան խաղի հանելու» նպատակով։

Իմ խօսքին առիթ տուեց «Մեղուի» 71 համարում լոյս տեսած առաջնորդող յօդուածը, ուր պ. խմբագիրը այնպէս լիովին հաւատ է ընծայում, Թիւրքիայի խարդախ և նենգաւոր քաղաքակա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ

1 հոկտեմբերի

Տեսնելով որ «Մշակ» լրագրի գլխաւոր նպատակն է ընդհանուր ազգի օրգան լինել, նրա լուսաւորութեան, յառաջադիմութեան, միութեան և սիրոյ վրա խօսել առանց խտրութեան կրօնի, ես կամեցայ Ախալցխա քաղաքի հին մասնում, Ռապատ թաղի մէջ բնակվող հայ կաթօլիկների մասին տեղեկութիւն տալ։ «Մշակի» համարներից մինում առաջին անգամ տեղի ունեցաւ «Հայ-կաթօլիկ» ստորագրութեամբ մի յօդուած, որը բաւականին արձագանք գտաւ մեր հասարակութեան մէջ։ Յիշեալ կաթօլիկները այժմս բոլորովին լեզունին կորուսել են։ Ես այս անգամ չուզենալով երկարացնել նամակս, կաշխատեմ ծանօթացնել ընթերցողներին մեր եղբարց ներկայի և անցեալին հետ։

Ինչպէս Մովսէս Խորենացին գրում է, Ախալցխան Տայք կամ Տայոց աշխարհ կը կոչվէր հայոց թագաւորութեան ժամանակ։ Այդ երկրի հայ-կաթօլիկ բնակիչներից շատերը իրանց լեզուն կորուսել են և գուցէ բոլորովին կորսուի, եթէ այժմեան ուղղութիւնը շարունակեն մեր հոգևոր պատուելիները, որոնք ծնած և շաղախված են միջնադարեան հոգւով և մկրտված պրօպագանդայի աւազանում։ Մեր պատուելի և գերապատուելի հայրերը չեն ուզում որ մենք կաթօլիկ հայերս զանազանենք ազգ և կրօն բառերը. նոքա միշտ քարոզում են, թէ Վատիկանը հաստատեց մեր պապի անսխալականութիւնը. ով կունենայ յարակցութիւն հայ-լուսաւորչականների հետ, նա կենթարկվի քաւարանում չարաչար տանջանքների։ Օրինակ, մի կաթօլիկ կնքահայր էր եղած մի հայ լուսաւորչականի երեխային. մեր յարգելի տէր Պ.... բանադրեց նրան, որ երկու ամիս եկեղեցի ներս չը մտնէ ձայնաւոր պատարագ մատուցանելու ժամանակ։ Աւելորդ համարելով նկարագրել մեր փըտած կղերին, որը մինչև անգամ իր կենդանի մայրենի լեզուն չէ իմանում, և բացի թութակի նման սերտած գրաբարից ուրիշ ոչինչ չը գիտէ, որը չէ թոյլ տալիս ամբոխին խօսել հայերէն,— կամենում եմ ակնարկ ձգել մեր բնիկ Տայեցու անցեալի վրա։ Սկզբում կաթօլիկութիւնը հաստատվեցաւ Տայոց աշխարհում Ունիթօրների ժամանակ, ինչպէս կաւանդեն մեզ մեր պապերը և մայրերը և վկայ է այն հոյակապ սուրբ Յովհաննէս եկեղեցու արձանագրութիւնը, որը շինված է հինգերրորդ դարու վերջերում և վեցերորդի սկզբներում։ Ա եկեղեցին ունիթօրների ժամանակ իր ծուխի հետ անցաւ կաթօլիկ քահանաների ձեռքը, և մինչև այժմս անփոփոխ մնալով, թէ լեզուն և թէ արարողութիւնը կաթօլիկ ազգային եկեղեցու կերպարանք ունի։ Ինչպէս կը պատմէ մի անստորագիր պատմիչի բերնով, երբ խլեցին ունիթօրները հայերի ձեռքից սուրբ Յովհաննէս եկեղեցին, այդ ժամանակից սկսեալ, հայերը իրանց տներից մէկումն մէջ սկսան կատարել իրանց աղօթքը, (որը կոչվում էր ժամ տուն։ Անցան տարիներ, դարեր, մի օր լուսաւորչական հայ կնոջ մէկը կորցնում է իր ոչխարը. երբ գնում է փընտռելու, մտնում է անտառի խորքում, յանկարծ աչքին դիպչում է մի հոյակապ վանք։ Որի շինածն էր արդեօք այդ վանքը, ո՞ր միաբանութեան էին պատկանում այն խցերը,—ոչ ոք չը գիտէր։ Ինչպէս վկայում է իր «Նշմարք հայկական» հրատարակութեան մէջ հայր Ալիշանեանը, և որի յիշատակագիրը ես մնացած է մինչև հիմա այդ Ներսէս Շինող կաթողիկոսի կառուցած վանքն էր, որ գտնվեցաւ իր բոլոր զարդերով։ Այն ժամանակ հայերը ունեցան իրանց համար եկեղեցի, բայց այս էլ եղաւ առիթ մեծամեծ խռովութիւնների. կրօնքով և համոզմամբ բաժանված, միացեղ ազգի մէջ։ Երկպառակութիւնները յայտնի կը լինեն, եթէ երևակայենք այն ժամանակվայ կղերականութիւնը թէ լուսաւորչական և թէ կաթօլիկ եկեղեցականների մէջ։ Հայը, որ մինչև հիմա չէ կարող որոշել ազգ և կրօն բառերի տարբերութիւնը, այն ժամանակ ի հարկէ աւելի ևս մոլեռանդութեան մէջ կը լինէր։ Մեծ վնասի, ժամանակը կը հասկացնէ....

Խռովութիւնները օրէցօր կը շատանան նորագիւտ վանքի մասին և կաթօլիկները կը կաշառեն փաշային և լուսաւորչականներից կը խլեն վանքը։ Լուսաւորչականները ուղղակի Կարմիր վանքի Վանահօրը կը դիմեն (տաճկաց տիրապետութեան ժամանակ Ախալցխայի վիճակը Կարմիր Վանքի իրաւասութեան տակ է եղել), որի միջնորդութեամբ Թագաւորից ֆէրման են բերել տալիս և այսպիսով կաթօլիկներից ետ առնում վանքը։ Այս ժամանակներումս միայն երկու հարիւր տուն հայ լուսաւորչական մնացած կը լինեն, որոնք ուժից և կարողութիւնից ընկած, և կաթօլիկ հոգևորականների ձեռքից դեռ չազատված, Թուրքերի հարստահարութիւններին և իրանց այլակրօն եղբարց ատելութիւններին չը դիմանալով, նրանցից շատերը կը գաղթեն և շատերը կանցնեն կաթօլիկ եկեղեցու գիրկը։ Սորանով չը բաւականանալով կաթօլիկ հոգևորականները կը կաշառեն փաշային, ենիչարիներին, որոնք մեզանից 100 տարի առաջ կրկին խլելով հայերի ձեռից վանքը, յանձնում են կաթօլիկներին։ Պապիս հայրը կը պատմէ եղել հօրս, թէ սուրբ Յարութեան օրը, երբ պատարագից կիջնի Յովհաննէս վարդապետը, երկու զավազ կը կտրեն նրա գլուխը և կը գրաւեն վանքը, որը կոչվում էր տեղականների լեզուով Կօկօլա Սագտարի (Սեվլի քիլիսա), որի մէջ մինչև հիմա կատարվում է հայերէն ժամերգութիւն։ Վատ հետևանք ունեցաւ այդ յաղթութիւնը, որովհետև կաթօլիկ հայերը աւելի բռնացան լուսաւորչականների վրա, որոնք թւով 10—20 անգամ քիչ էին։ Կաթօլիկները կաշառում էին չաւուշներին և ենիչարներին և չարչարել էին տալիս հայ լուսաւորչականներին։ Ահա կաթօլիկ կղերի խաղցած դերերը սորանից 100 տարի առաջ։ Այնուհետև սակաւացած հայ լուսաւորչականները շինում են սուրբ Ստեփաննոս եկեղեցին Դէրէ Մահլա կոչված թա-